

TÜRKİYEDEKİ İSTİKRARSIZLIK : İNSAN HAKLARININ EN BÜYÜK İHLALİDİR

Prof. Dr. Mehmet KOCAOĞLU*

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük istikrarsız dönemlerinden birini yaşamaktadır.

Bu istikrarsızlık başta siyasal alan olmak üzere ekonomik, sosyal, kültürel çevre gibi hayatın tüm safhalarında yaşanmaktadır.

Ancak, bu istikrarsızlığın en belirgin olduğu alan demokratik sahadadır. Demokrasi olmadan bir ülkede istikrar olmaz. Siyasette istikrar olmaz. Ekonomide istikrar olmaz.

09 Haziran 1998 günü akşam haberlerinde Sayın Başbakanın parti grubunda yaptığı konuşması (NTV) verilirken “dünyadaki en adaletsiz gelir dağılımına sahip ülkeyiz” demiştir.

Bu korkunç bir itirafır. Hükümetler bu tür adaletsizlikleri düzeltmek için vardır. Hükümetler bunun için vardır. Üstelik bu bir Anayasa emridir (m.5). Anayasa emirleri de herkesi bağlar (m.11).

Dünyadaki en adaletsiz gelir dağılımına sahip ülkede hiçbir zaman ne demokrasi, ne adalet, ne istikrar, ne de insan hakları olur.

Üstelik çağımız insan hakları çağıdır. Yukarıdaki olumsuz ve istikrarsızlıkların olduğu bir ülkede insan haklarından bahsetmek mümkün olmaz.

Tüm dünyada olduğu gibi, genellikle insan hakları ve ihlalleri denince klâsik medeni ve siyasi haklar anlaşılmalıdır. Halbuki, ekonomik ve sosyal hak ve özgürlükler insan haklarının hepsinin uygulanabilirliğini sağlayan temel unsurlardır, “olmazsa olmaz”.

Tüm dünyada şu gerçek görülmektedir. İnsanlar, birkaç polis karakolunda birkaç devlet görevlisinin haksız muamelesine maruz kalmaktan daha çok, ekonomik ve sosyal haklarının ihlali nedeniyle ızdırap çekmektedirler.

İnsan hakları ihlalleri esas bu alanda olmaktadır. Bu konu genellikle göz ardı edilmektedir. Bu yazımız insan haklarının ekonomik ve sosyal boyutlarının Türkiye’deki uygulanışını bazı alanlarda göstermek, bu konudaki acı gerçeği gözler önüne sermektedir. Aslında bu alandaki ihlallerin dünyadaki genel boyutu Türkiye’den çok daha ağırdır. Bundan biz değil, insan haklarının evrensel savunucuları utansın...

* Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı.

I. TARİHSEL GELİŞİMİNİN ÖZETİ

Helenistik devirden günümüze kadar uzanan ve sürekli olarak gelişen bir çerçeve içinde, insan doğrudan felsefenin odağı olmuş ve canlılar aleminde insan öne çıkartılarak, bireyler arasında eşitlik ilkesi benimsenerek yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (Kocaoğlu, 1990/5).

Bütün dinlerin ve düşüncelerin temelinde insanın saygın bir varlık olduğu varsayımı vardır. Başta İslam dini olmak üzere tüm semavi dinlerin temelinde de insan kişiliğine karşı saygı ve değer verme vardır.

Bu saygı ve değer biçme sonucu, insan hak ve temel özgürlükleri, günümüz dünyasındaki tüm toplum ve bireylerin vazgeçemedikleri temel evrensel ilkeler haline gelmiştir.

İnsan haklarının temelini oluşturan hak ve özgürlük kavramlarını birbirinden kesin çizgilerle ayırmanın imkansızlığı ortadadır. Çünkü, “insan hakları”, “hak veya özgürlük” ya da “temel hak ve özgürlükler” gibi kavramlar, günlük konuşma ve yazı dilinde çoğu zaman aynı anlamda kullanılmaktadırlar.

Ancak, özgürlük, herhangi bir kısıtlamaya zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme ve davranma; her türlü dış etkilerden bağımsız olarak karar verebilmedir. Hak ise, hukukun toplum ve insanlara tanıdığı sınırları çizilmiş olan yetki ve imtiyazlardır.

Bu nedenle tüm hukukçular tarafından kabul edilmiş olduğu gibi, “özgürlük” bir “hak”tır. Hak ve özgürlük, aslında bir tek gerçeğin iki yönüdür, bir madalyonun iki yüzü gibidir. Çünkü, özgürlük bir hak olduğu gibi, her hak da özgürlükle gerçekleşebilir. Hak özgürlüğün konusu, özgürlük ise hakkın gerçekleşme vasıtasıdır. “Hak yoksa özgürlük gereksiz, özgürlük yoksa hak faydasız” hale gelir (Kubal, 1969/141).

İnsan hakları dediğimiz temel hak ve özgürlükler, insanın yüce bir varlık olmasından kaynaklanan, onun kutsal sayılan ve dokunulmaz kabul edilen değerler bütünüdür.

İnsanı diğer canlılardan ayıran sadece onun evrene sahip olması değil, gelişmişliği, duyması ve düşünmesi, hissetmesi, üretmesi, medeniyet ve kültür yaratması, özetle bilinçli bir varlık olmasıdır.

İşte, insanın doğal yapısından kaynaklanan tüm bu üstün nitelikler, insanlık aleminin ortak temel değerleri olarak, “insan hak ve özgürlükleri” olarak insanlık aleminin vazgeçilmez umdeleri haline gelmiştir.

İnsan hakları, insanlık aleminin belli bir döneminde tüm bireylere tanınması gereken ideal hak ve özgürlükler listesini veya demetini oluşturur. Dolayısıyla, insan hak ve özgürlükleri, öncelikle bir idealdir, olması gerektir. Ya da ulaşılması gerekli olan bir “hedef” programdır.

Bu nedenle, 1215’te insan hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesini önlemek için Magna Carta ile başlayan mücadele, çeşitli bildirilerden sonra 1776 Amerikan Virginia Haklar Bildirisi, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Haklar Bildirisi, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve çeşitli uluslararası antlaşmalarla hukuksal boyutta doruk noktasına ulaşmıştır.

Tüm bu bildiri ve antlaşmaların özü, insan hak ve özgürlüklerinin insanın kendi özüne bağlı ve ondan ayrılmayan nitelikte bir kavram olarak benimsenmiş olmasıdır.

Sonuç olarak, güçlü olanlar ve özellikle siyasal iktidarı kullananlar, insan hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırmamalı ve ona mümkün olduğunca dokunmamalıdır. Devlet, bu hak ve özgürlüklere zarar vermeyecek düzenlemeler yaparak, insan haklarının bireyler

tarafından kullanılabilir hale getirmelidir. Bu hakların kullanılmasını önleyen engeller ortadan kaldırmalıdır.

Devlet, insan haklarını korumalı, çiğnenmemesi için gereken özeni göstermelidir. Toplumun ve bireylerin refah ve mutluluğu için gereken tedbirleri almalıdır.

Zaman içinde medeni ve siyasal temel hak ve özgürlüklerle, insan ve toplumların refah ve mutluluğunun sağlanamayacağı anlaşılmıştı.

Ekonomik ve sosyal haklar olmadan, sırf medeni ve siyasal haklarla insan refah ve mutluluğu sağlanamaz. İnsanın yaşaması ve varlığını sürdürmesi için ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını gidermek zorunlu olduğundan, ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklerin insan hakları çerçevesindeki önemi inkar edilemez.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin de demokrasiyi tanımlayan bir kararında belirtmiş olduğu gibi, “medeni ve siyasal haklar teminat altına alınarak, bireylerin ve vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki temel haklardan tam anlamıyla yararlanma sağlanmadan” demokrasinin, insan hak ve özgürlüklerinin varlığından bahsedilemez (Ünal, 1997/101).

İşte bu nedenle, bu yazımızda insan hak ve özgürlüklerinin ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları üzerinde duracağız ve bu hak ve özgürlükler olmadan öteki insan hak ve özgürlüklerinin pek fazla bir anlam taşımadığını saptamaya çalışacağız.

II. MEDENİ VE SİYASAL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERDEN EKONOMİK VE SOSYAL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERE UZANAN SÜREÇ

Bu süreçte insanın insanı sömürmesi, insanın insanı istismar etmesi yatar. Bilindiği gibi adına demokrasi denilen eski Yunan ve Roma rejimleri, kölelik üzerine kurulmuşlardı. Bireyler arasında “eşitlik” ve “özgürlük”ten eser yoktu.

Ortaçağda Avrupa’da Klise ile siyasal güç bütünleştiği ya da işbirliği içinde olduğu için insan hak ve özgürlüklerinden ve bu temel değerlerin koruyuculuğunu yapan örgütlerden bahsetmek mümkün değildir.

18. yüzyıl Sanayi Devrimi ile müteşebbis ve sanayiciler tam bir ekonomik ve sosyal özgürlük içinde olurken, sömürü düzeni ile toplum temelinden sarsılmış ve özellikle çalışma hayatı çalışanlar için çekilmez hale gelmiştir (Kocaoğlu, 1997/9).

İşçi sınıfının doğuşu ile, ekonomik ve sosyal sorunlar artmış, çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki ekonomik ve sosyal dengesizlikten kaynaklanan kapatılması zor uçurumlar doğmuştur.

Mevcut düzeni korumak ve “ekonomik ve sosyal hayata karışmamak” tan başka görevi olmayan devletin, oluşan dengesizliklere seyirci kalmasına ek olarak, Klise gibi etkili güçlerin de sınıyıcılar yanında yer alması haksızlık ve adaletsizlikleri daha da kolaylaştırıp yaygınlaştırmıştır (Kocaoğlu, 1997/9).

Sonuçta toplumsal düzen düzensizliğe, toplum huzursuzluğa sürüklenmekle kalmamış, çalışma barışı da temelinden sarsılmıştır.

İşte bu sarsıntı ve huzursuzluklar, insan refah ve mutluluğunun ve sonuçta da temel insan hak ve özgürlüklerinin sadece medeni ve siyasal haklar denen klâsik insan hakları ile sağlanamayacağı gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Bu gerçek, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ve özgürlükler olmadan sadece klasik hak ve özgürlüklerle insan hakları zincirinin tamamlanamayacağıdır.

Çünkü, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla klasik haklar dediğimiz medeni ve siyasal hak ve özgürlükler bütünleşmeden, insan haklarının "sağlanması ve kullanılabilirliği"nin mümkün olmadığı kesin ve net bir biçimde ortaya çıkmıştır.

İşte bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, 1848 Fransız İhtilali ve 1848 Fransız Anayasasının da etkisiyle ekonomik ve sosyal haklar, yazılı metinlere girmeye başlamıştır.

Birinci ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan tüm anayasalarda da ekonomik ve sosyal haklar geniş bir biçimde yer almaya başladı.

Birinci Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam)'nin kurulmasıyla Uluslararası Çalışma Örgütü yani International Labor Organization/ ILO kurulmuştur.

ILO'nun kurulmasıyla ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklerin gelişmesi ve uluslararası belgelerde yer alması da hızlanmıştır. Böylece, gün geçtikçe gelişen ve genişleyen ekonomik ve sosyal haklar, sadece uluslararası belgelerde yer almakla kalmamış, belli standartlara ulaşmış, devletlerin özellikleri değişerek sosyal nitelik kazanmıştır.

III. ÖNCELİKLE İNSAN HAKLARI KAMU HAKKI NİTELİĞİ KAZANMIŞTIR

Yukarıda vurgulamış olduğumuz gibi insan hakları, insanın nevi şahsına münhasır bir varlık olmasından doğan, onun kutsal ve dokunulmaz hak ve özgürlüklerinin ve bu özgürlüklerin ortaya çıkardığı değerlerin bütünüdür.

Bu nedenle, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi dahil tüm uluslararası belgeler ve çağdaş ülkelerin anayasaları, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ve felsefi inanç, ulusal ve sosyal menşei; servet doğuş veya diğer herhangi bir fark gözetmeksizin, sırf insanın kendi başına bir değer olmasından kaynaklanan ve her insan tarafından yararlanılması vazgeçilmez kabul edilen hak ve özgürlüklere insan hakları denmektedir (Öztürk, 1995/75 vd).

İşte bu çerçeve ve bütün içinde, devletlerin vatandaşlarına tanıdığı, sınır ve çerçevesini anayasa ve yasalarla çizdiği haklara kamu hakları denmektedir. Dolayısıyla insan hakları oldukça geniştir. Kamu hakları ise, insan haklarından fert ve topluma devletlerce tanınan ve sınırları belirlenmiş bir bölümdür.

Ancak, devletler kamu haklarının sınırlarını çizerken sınırsız bir yetkiye de sahip değildir. Özellikle devletler üstü haklar olarak da tanımlanan yaşama hakkı gibi ve 1982 Anayasasının 17-40 ncı maddelerinde düzenlenen klasik haklara devletlerin fazla dokunma yetkileri yoktur.

Çünkü, devletlerin devletlik nitelikleri ve saygınlıkları da insan hak ve özgürlüklerine gösterdikleri saygı derecesinde yükselmektedir. Dolayısıyla, devletin temel amacı, tüm temel hak ve özgürlükleri kullanılabilir hale getiren ortamı hazırlamak ve varsa bu hakların sınırlandırmasını engelleyen tüm engelleri ortadan kaldırmak olmalıdır (Kocaoğlu, 1993/253). Bu politikaların uygulayıcı devlet, çağdaş gelişmeleri göz ardı etmeyen sosyal devlettir.

IV. EKONOMİK VE SOSYAL HAKLARIN GÖZARDI EDİLDİĞİ TOPLUMDA İNSAN HAKLARINDAN BAHSETMEK ALDATMACADIR

21.'nci Yüzyıla girerken "yeni dünya düzeni"nde üretimden tüketime, yönetimden çalışma hayatına ve endüstriyel ilişkilere, eğitimden sağlığa, çevreden uzay ilişkilerine kadar her alanda köklü değişimlerin kaçınılmazlığı ortadadır.

Dünya sanayileşme sürecini de tamamlayarak “bilgi toplumu” olma yolunda ilerlemektedir. Ekonomik ve sosyal olaylara baktığımız zaman “küreselleşme” denen olaylardan herkes yararlanmaktadır. Ancak bazı ülkeler bilgi tüketerek yararlanırken, bazıları da bilgi üreterek bu yararlanmayı sürdürmektedir.

Bu kulvara giren ülkeler ise, çağı yakalamakta, tam istihdam ve düşük enflasyonla veya enflasyonsuz büyümekte ve zenginleşmektedir. Değişimi yakalayamayanlar, işsizlik, yolsuzluk ve fakirlik çemberinde ezilmektedir (Kocaoğlu, 1997/15).

Eğitim, verimlilik ve kalitedeki düşüklük küresel rekabet gücünü düşürmekte, ekonomik ve sosyal haklar çağdaş düzeyde sürdürülmekte ve sonuçta temel insan hakları ihlale uğramaktadır.

Geçmişinden ders almayan geleceğini plânlayamaz. Gelecek, bilgi çağını yakalamak temel insan hak ve özgürlüklerine saygılı bir ortamda halkını mutlu kılmakla süreklilik kazanır.

Endüstriyel gelişimini tamamlayamamış Türkiye'nin, bilgi çağını yakalama şansını da kaybetme gibi bir lüksü yoktur.

Dünya da bir çok ülke ve devlet, refah ve mutluluk içinde gelişim ve değişim sürecini yaşarken, Türkiye ve Türk halkı buna seyirci kalamaz.

Çağdaş gelişmeleri zamanında yakalamak, sadece ekonomik ve sosyal refahı değil, sağlıklı demokratik düzeni evrensel insan hak ve özgürlüklerini uygulamalarını da beraberinde getirecektir.

Bunun başlıca şartlarında biri ekonomik ve sosyal haklarla bütünleşmiş olan temel insan haklarının kesintisiz uygulanmasıdır.

Bunun için sosyal devletin nitelikleri göz ardı edilmemelidir. Ekonomik ve sosyal hayat çağdaş koşullara göre yönlendirilmelidir. Toplumsal denge sağlanmalıdır. Kişilerin isteme hakları unutulmamalıdır. Mülkiyet hakkı toplum zararına kullanılmamalıdır. Sosyal adalet sağlanarak çalışanların adil ücret alması sağlanmalıdır. Herkesten kazancına göre vergi alınmalıdır. Gelir dağılımında adalet sağlanmalıdır. Herkes sosyal güvenlik hakkına kavuşturulmalıdır (Kocaoğlu, 1997/43-97).

V. SOSYAL DEVLETİN TEMEL FONKSİYONU EKONOMİK VE SOSYAL HAKLARI SAĞLAMAKTIR.

Sosyal devlet kavramı, rejimi nitelemesi, insan haklarının ekonomik ve sosyal bölümünü uygulamaya geçirmesi bakımından önemli bir kavramdır (Kocaoğlu, 1998/5).

Çünkü ekonomik ve sosyal haklar, “kişinin kendisini ezen bütün koşullardan kurtulmasını” ve “gerçek bir özgürlük sahibi kılınmasını” sağlayan temel haklardır (Tanör, 1978/107).

Sosyal eşitliğe dayalı bir toplumun kurulması, eşitliğin sağlanması yolu ile diğer insan hak ve özgürlüklerinin de gerçekleşmesini kolaylaştıran toplumdaki ekonomik ve sosyal çelişkilerin giderilmesi, toplumdaki dengesizliklerin giderilmesine, bağlıdır.

Bunu yapacak olan da çağdaş sosyal devlettir. Çünkü Anayasamızda olduğu gibi (m.2) bir çok ülkenin çağdaş anayasası, Devlete mevcut ekonomik ve sosyal düzene yeni bir şekil verme yetki ve görevini vermiştir. (Any. m. 5).

Aslında sosyal devlet, bazılarının iddia ettiği gibi, ekonomik ve sosyal bakımdan zengin olanların icat etmiş oldukları bir kavram değildir. Sosyal devlet, toplum içindeki zayıf tabakaları himaye edici önlemler alan insan haklarını hayata geçiren devlettir.

Sosyal devlet, vatandaşından elinden özgürlüğünü, yönetime katılım hakkını almadan, kalkınmanın nemalarından güçsüzleri de adil bir biçimde yararlandıran devlettir.

Sosyal devlet, ekonomik ve sosyal hayatı yönlendirirken kalkınmayı plana dayandırır. Nitekim Anayasamız, kalkınmayı plana dayandırırken , artan ulusal gelirden herkesin “adil bir pay” almasını, insan haysiyetine uygun bir yaşayış sağlamasını amaçlamıştır. Eğer, ulusal gelirdeki belirgin bir artmaya rağmen çeşitli sosyal gruplar, bundan yeterli ve adil pay alamıyorsa sosyal devletten, ekonomik ve sosyal haklardan ve insan hakları uygulamalarının adil olduğundan bahsedemeyiz. (Tunaya , 1975/733).

Türkiye de kalkınma beşer yıllık uzun dönemli kalkınma planları ile yıllık programlar çerçevesinde yürütülmektedir. Ancak, Türkiye, 1994-1999 döneminde Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı dönemini yaşamasına rağmen geride bıraktığı 6 plân döneminde âdil bir gelir dağılımı sağlayamamış, sosyal ve ekonomik bakımdan insan haklarını tam olarak uygulama alanına geçirmemiştir.

Bu noktada, Türkiye’de “toplumsal denge” sağlanmamıştır. Aslında Anayasaya göre devlet, çalışma barışının sağlanmasında aracı rol oynar. Bu barışı kolaylaştırıcı ve koruyucu önlemleri alır. (m. 49).

Bir ülkenin ekonomik ve sosyal başarısının temelinde çalışma ilişkilerindeki istikrar ve “uzlaşma”nın önemi inkar edilemez. Fiyat istikrarı, tam istihdam, dış ticaret dengesi, dengeli ve sürekli büyüme gibi temel ekonomik hedefler çerçevesinde, ülkedeki sosyal grupların özellikle çalışan ve çalıştırılanların bunlara ait sendikaların uygun davranışta bulunmalarının önemi inkâr edilemez.

Nitekim Almanya’da uygulanmakta olan ve üzerinde ekonomik, sosyal ve toplumsal genel uzlaşmanın sağlandığı “Sosyal Piyasa Ekonomisi” anlayışı, iktidar değişikliklerine rağmen ekonominin istikrarı içinde gelişmesini gerçekleştirmektedir. (Tisk, 6/102).

Türk çalışma hayatında son derecede olan ihtiyaca rağmen, bir sosyal diyalog mekanizması oluşturulmamıştır. Devlet, işçi-işveren üçlü diyalogu kurulamamıştır.

Bu nedenle ekonomik büyüme hızlandırılmamış, işletmelerin rekabet gücü artırılmamış, verimlilik artmamış, çalışanların refahı yükselmemiş, sanayinin teknolojik düzeyi artmamış, fiyatlar da istikrar sağlanmamış, ücretlerle verimlilik arasında ilişki kurulamamış, ihtiyaç ve sorunlar için hedef programlar belirlenememiştir. Tüm bu olumsuzluklar, bir ülkede ekonomik ve sosyal hakların gerçekleştirme vasıtası olan “sosyal adaleti” engellemiştir (Kocaoğlu, 1997/74).

VI. SOSYAL ADALET İNSAN HAKLARININ UYGULAMA VASITASIDIR.

İnsan haklarının uygulama alanına geçirme vasıtalarından biri de sosyal adaleti gerçekleştirmektir. Yani, ulusal geliri de adil, daha iyi paylaşmak, ulusal gelirden herkese anlamlı bir pay düşmesini sağlamaktadır.

İnsan haklarında ulaşılmak istenen amaç, vatandaşların günlük ihtiyaçlarından kurtararak, ekonomik ve sosyal yaşantıda herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşam seviyesi sağlamaktır.

Sosyal adalet, toplum içinde yaşayan tüm bireylerin insan olma sıfatı nedeniyle sahip oldukları medeni ve siyasal haklar yanında, ekonomik ve sosyal haklarını da tanımak ve

bu hakları kullanmalarında sosyal eşitliği sağlamak, herkese gücüne ve yeteneğine göre eşit şartlar çerçevesinde ulusal gelirden pay vermek ve gelecekteki sosyal güvencesini sağlamaktır. (Çubuk, 1979/122).

Bu nedenle çalışanların "adil bir ücret" almalarını sağlamak temel insan haklarıdır. Ancak, adil bir ücret politikası, adil bir vergi düzenlenmesini, işsizliğin ortadan kaldırılmasını ve herkesin çalışabileceği bir işinin olmasını gerektirir.

Asgari ücret, uygar ve çağdaş bir toplumda yaşayan ve çalışan bir kişinin ailesiyle birlikte normal yani içinde bulunduğu toplum tarafından kabul edilebilir ihtiyaçlarını karşılayan ücrettir.

Asgari ücrette pazarlık söz konusu olmaz. Bilimsel, nesnel ve güvenilir ölçülerle saptanır. Daha azı olmaz. Asgari ücretten vergi de alınmaz. Çünkü, daha azı olmaz. Çalışana asgari bir yaşam seviyesi sağlarken, çalıştırana da daha düşük ücret ödemekten men eder.

Asgari ücretlinin vergi ödeme gücü yoktur. Buna rağmen Türkiye'de asgari ücretten hala vergi alınmaktadır. Asgari ücret, bilimsel çerçevede değil, işçi, işveren ve devlet üçlünün oluşturduğu komisyonda bir pazarlık sonucunda oluşturulmaktadır. Bütün bunlar, temel insan hak ve özgürlüklerini ihlal etmektedir. Asgari ücretle çalışanların insanca yaşadığından bahsetmek mümkün olmaz. Bu nedenle, insan hakları ihlalinin olduğu bizce kesindir.

VII. ADİL VERGİ, İNSAN HAKLARININ UYGULAMA VASITASIDIR

Gerçek anlamda insan haklarına ve özgürlüklerine ancak insanca yaşamayı sağlayacak ekonomik, mali ve sosyal anlamda bağımsız ve yeterli olunursa kavuşulabilir.

İnsan haklarının anahtarı, ekonomik ve mali bağımsızlıktır. Çünkü, hem bireyler hem de toplumlar, karşıtlarına karşı ekonomik ve mali bakımdan bağımsız ve yeterli olmadıkça temel hak ve özgürlüklerini, buna bağlı olarak tüm insan haklarını hiçbir zaman gerçekleştiremezler. Anayasa Mahkemesinin de belirtmiş olduğu gibi, bütçe, kamu harcamalarının yapılması, kamu gelirlerinin tarh ve tahakkuku ve tahsili için yürütme organına yetki veren hukuksal bir belgedir.

Bütçe olmadan kamu harcamaları gerçekleştirilemez ve kamu gelirleri de tahsil edilemez. Herkesten mali gücüne göre vergi almak esastır. Bu esaslar çerçevesinde alınan verginin temel fonksiyonu ülkedeki zenginliklerin ve refahın paylaşılmasında bir vasıta olmasıdır.

Mali gücü yüksek olanlardan toplanan vergiler, bir çok sosyal nitelikli devlet harcamalarının finansmanını oluşturur. Böylece yüksek kazanç sahiplerinden düşük gelirlilere refah aktarılması gerçekleştirilir. Bu sosyal adalet ilkesinin de bir gereğidir.

Yukarıda asgari ücretten bahsederken de belirtmiş olduğum gibi, vergi herkesten gelir ve servetleriyle orantılı alınmak zorundadır. Kendisini ve ailesini geçindirecek kadar geliri olmayanlardan vergi almak sosyal adalet ilkesiyle bağdaşmaz ve Anayasanın getirdiği ilkelere de ters düşer (m. 73).

Bu nedenle herkese ve özellikle dar gelirlilere yansıyan vasıtalı (dolaylı) vergileri azaltmak, sosyal adalet ve insan haklarına daha uygun düşer.

Ülkemizde en çok yasal değişiklik ve düzenleme vergi konusunda olduğu halde, sosyal adaleti temin eden ve herkesten kazancına göre vergi alan bir sistem uygulamaya geçirilememiştir. 1998'deki girişimler de başarıya ulaşamamıştır.

Çünkü, onu uygulayacak yöneticinin, siyasal iradenin, vergiyi verenin, harcamanın kısacası herkesin, alınan önlemleri benimsemesi, inanarak yılmadan uygulaması gerekir. Hepsinden önemlisi, vergiyi veren vatandaşın da ödediği verginin nasıl kullanıldığının hesabını sorması gerekir.

Maalesef, Türkiye’de bu hesap sorulamamaktadır. Özellikle Atatürk’ün ölümünden sonra yani elli yıllık süreden beri devlet güç ve yetkisini, halkla paylaşmayan, sürekli olarak aralarında paylaşan ve parselleyen bir siyasal ve yönetsel kadro tarafından yönetilmektedir (Kocaoğlu, 1997/36).

Böylece siyasal ve ekonomik gücü eline geçirenler, devlet kademesinde çöreklenenler, parlamentodan siyasal partilere, yönetimden medyaya kadar bir grup seçkin ve onların çocukları, bu dönem içinde kendileri için bir “dokunulmazlık paketi” oluşturarak sistemi yürütmeyi sürdürmektedirler.

Sistem, bu pakta itiraz eden namuslu siyasetçi ya da devlet görevlilerini ve yöneticilerini yaşatmamaktadır. Bu nedenle, vatandaş, ödediği verginin hesabını soramamakta, sormaktan çekinmekte, çekinmeyenler bu konuda yetkili mekanizma bulamamakta, bulmaları sonuç alamamaktadır.

Bu nedenle, Türkiye’de ulusal gelir içinde vergi payının oranı oldukça düşüktür. Örnek olarak, Türkiye’de tüm kesimlerden toplanan verginin toplamı 2,7 katrilyon olduğu halde, 1998 yılında iç borca ödenecek faiz sadece 6 katrilyondur.

Bu toplam verginin 1 katrilyon 500 trilyonunu ücretli kesimi öderken, sermaye kesimi sadece 1 katrilyon 150 trilyon ödemektedir. Ayrıca, Türkiye’de vergi kaçakçılığı had safhadadır.

Ülkemizde kayıt dışı ekonomi denilen ve hiç vergilendirilmeyen sektörler bulunmaktadır. Bunların başında tarım sektörü gelmektedir. Kayıt dışı ekonomi ulusal gelirimizin yüzde kırkına ulaşmaktadır. (Kırbaş, 1998/291).

Avrupa Birliği Ülkeleri ile karşılaştırdığımız zaman ücretliler üzerindeki vergi yükünün ağırlığı kesin biçimde görülmektedir. Brüt ücret yüzdesi olarak kesilen gelir vergisinin en yüksek olduğu ülke Türkiye’dir. Bu oran %20 civarındadır.

Bu rakam Avrupa birliği ülkelerinde ortalama %10,14’tür Brüt ücretten yapılan tüm kesintiler toplamı açısından Türkiye % 38,3 ile yine başta. Net ücret yönünden Avrupa Birliği ortalaması % 83,16 iken, Türkiye % 61,7 ile sonuncu sıradadır (Şanver, 1998/295).

En az geçim indirimi gibi kapsamlı bir kurumun olmaması ve asgari ücretin vergi dışı bırakılmaması vergi adaleti bakımından olduğu kadar, insan hakları bakımından da sakıncalıdır. Asgari ücretin neredeyse net kısmının % 59’una varan bir kesinti olmaktadır. Bu oran hiç bir AB ülkesinde görülmemektedir (Şanver, 1998/295).

Aslında vergi adaletinde emek gelirlerinin ayrıcalıklı vergilendirilmesi öngörülmektedir. Bu kural Türk vergi sisteminde uygulanmamaktadır. Gelir vergisinden emek gelirleri lehine yer alan özel indirim sembolik miktar olmaktan öteye geçmemektedir. Sakatlık indirimi ise, özel indirimde dayalı olduğu için etkisini gösterememektedir. Sonuçta, tanınan çeşitli istisnaları da ücretlerin vergilendirilmesinde sosyal adaleti sağlamaktan uzaktır.

Vergilendirmenin ücretleri üzerine yıkıldığı bir sistemde, gelir dağıtımındaki adaletsizlik oldukça artmakta ve sosyal dengesizlikler çoğalmaktadır.

Nitekim, 1994 Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçlarına göre Türkiye'de hane halkı yüzdeleri 5 grup içinde % 20'lik dilimlere ayrıldığı zaman grupları sırasıyla % 4,86, %8,63, %12,61, %19,03 ve %54,88 oranında ulusal gelirden pay almaktadır.

Bunun anlamı açıktır. Türkiye'de 80 kişi ulusal gelirin 100 liralık bölümünden sadece %45 alırken, 20 kişi her yüz liranın 55 lirasını almaktadır.

Bu çarpıklık tahkik derinleştikçe daha fazla gözlenmektedir. Yine bu anket sonuçlarına göre Türk Halkının ilk % 1'ik kısmı ulusal gelirden %0,07, 49.sıradaki % 1'lik kısım % 0,61, 73.sıradaki kısım % 1 alırken, 93.sıradaki kısım %2 ve son 100. sıradaki mutlu azınlık % 16,6 oranında ulusal gelirden pay almaktadır. Böyle bir gelir dağılımı sonucunda sosyal ve ekonomik haklarda adaletten, ve sonuçta insan hakları uygulamasının varlığından bahsetmek mümkün olmaz.

Evsensel ilkelere aykırı vergi uygulamaları sonucunda sadece insan hakları ihlal edilmekle kalmamakta, vergilendirme milli, ekonomik ve sosyal fonksiyonunu da yitirmektedir. Kayıt dışı çalışmalar artmakta, vergilendirememe ve primlendirememe sorunlarına yol açmaktadır.

Türkiye'deki en belirgin çarpıklıklardan biri de Türkiye'nin kazancını Türk halkı değil, Türk Devleti harcamaktadır.

Kamu sektörü ekonomiye hakimdir. Bu sektörün hacmi daraltılmak zorundadır. Yapılan bir araştırmaya göre ve 1993 yılı itibariyle Kamu Bütçesi+KİT Satış Hasılatı+Sosyal Sigorta Kurumları+Fonlar ve Birliklerin GSMH'ya oranı %70 aşmaktadır (Akalin, 1998/25).

Bunun anlamı, Türkiye'de elde edilen her 100 liranın 70 lirasını devlet harcamaktadır. KİT'ler özelleştirilmeli ve kamu ekonomik hacmi maliyenin taşıyacağı boyutlara indirgenmelidir. Devletin eli halkın cebinden çekilmeli ve harcanan her kuruluşun hesabı sorulmalıdır.

Sorulmazsa ne olur? Her şey olur. Olumsuzluklar, rüşvetler, enflasyon ortadan kalkmaz. Devlet saygınlığını yitirir. Yönetim halk üzerindeki meşruiyetini kaybeder. Sonuçta adalet gerçekleşmez ve insan hakları ihlâl edilmiş olur.

VIII. SOSYAL GÜVENLİK, EN ÖNEMLİ İNSAN HAKKIDIR

İnsanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi geleceği güvenle bakmakla mümkündür. Sosyal güvenlik birey ve toplumu çeşitli tehlikelere ve onların etkilerine karşı korur. Toplum içinde sosyal adaletin ve insan haklarının uygulanmasını kolaylaştırır.

Bu nedenle, çağımız bir bakıma sosyal güvenlik çağıdır. Sosyal güvenlik sistemi uzun bir evrim sonucu gelişen tedbirler manzumesidir. Sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak, devlet vatandaşların refahın yaygınlaştırıp, sosyal adaleti sağlamak zorundadır. Sosyal güvenlik, bunların bir vasıtasıdır.

Çağdaş sosyal devlette ekonomik istikrarın korunması gözetilerek mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde devletin sosyal güvenliğin finansmanına katılma zorunluluğu vardır.

AB ülkelerinde sosyal güvenlik harcamalarının GSYİH içindeki payı oldukça yüksektir. Örnek olarak 1988'de AB üyesi ülkelerin sosyal güvenlik harcamaları GSYİH rakamlarının % 17'si ile % 30,7'si arasında değişmektedir. Türkiye'de bu oran ancak % 5'tir. Hollanda bu konuda % 30,7 ile en başta yer alırken, Portekiz AB ülkeleri içinde %17 ile en düşüktür. Bu oranın 1989'da ülkemizde % 5,5 olduğunu düşünürsek, sosyal ve ekonomik hakların, özetle insan haklarının uygulanmasında ne kadar geri olduğumuz ortaya çıkar.

Türkiye'de sosyal güvenliğe ayrılan pay, rant kesimine ödenen faizin yanında çok düşüktür. Sosyal güvenlik kapsamındaki 52 milyon kişi 1998 bütçesinden % 10 oranında pay alırken, 250.000 rantiyeci % 40 pay almıştır. Rakamsal ifade ile üç sosyal güvenlik, kurumu olan Emekli Sandığı, SSK ve Bağ-Kur'a 1,4 katrilyon (5,6 milyar dolar) faize ise 5,9 katrilyon (23,6 milyar dolar) aktarılmıştır (Özsever, 1998).

Devlet sermaye kesiminden yeterince vergi alamazken yüksek faizle borçlanarak aynı kesime ayrıca gelir aktarması yapmaktadır.

Devlet, vergi alamayınca, sosyal güvenliğe katkısı da olmuyor. Katkısı olmayınca sosyal güvenlik kurumları açık veriyor. Aslında açık denilen olay, Devletin yapmadığı katkıdır. Bu katkıyı yapsa, adı geçen açıklar olmayacaktır.

Gelişmiş ülkelerde emeklilik yaşı 60-67 arasında değişmektedir. Türkiye'de 1986 yılı başında yapılan değişiklikle aktüeryal hesaplar dikkate alınarak erkekler için yaş kademe-leri olarak 60, kadınlar için 55'e çıkarılmıştı.

Halbuki popülist politikalar sonucu olarak 27.02.1992 tarih ve 3774 sayılı yasa ile kadınlar 20, erkekler 25 fiili hizmet yılını doldurunca tekrar emekli olabilmeye imkanı getirilmiştir. Böylece 38 yaşında emekli olabilmeye imkanı sağlanmıştır. Bu evrensel sosyal güvenlik uygulamalarına aykırı olduğu gibi, kaynakların da israfından başka bir anlam taşımaz.

Ancak bu konuda Türkiye'deki tartışmalar oldukça abartılıdır. Çünkü, öyle 38 yaşında emekli olanlar çok fazla bir yekûn filan da tutmamaktadır.

Yapılan bir analizde emeklilik yaşının 60'a çıkarılması sosyal güvenliğin sorunlarını temelinden çözemeyeceği görülür. Çünkü, Türkiye'de hiç kimseyi emekli etmeseniz dahi bunun SSK'ya getirisi yıllık 84 trilyondur. Bu 2,5 milyon emeklinin bir aylık maaşını dahi karşılamamaktadır. Öte yandan 4,5 milyon sigortasız kaçak işçi sigortalansa, bunun SSK'ya yıllık getirisi 905 trilyon liradır. Bu dahi sadece emekli yaşının yükseltilmesinin sosyal güvenliğin sorunlarını çözemeyeceğini açık bir biçimde göstermektedir (Özsever, 1998)

ABD'de emeklilik yaşı 65, ortalama yaşam süresi 76'dır. ABD'de en düşük emekli aylığı 1250 dolar (330 milyon TL) Türkiye'de ise ortalaması 40 milyondur.

Türkiye'de emeklilik yaşını 60, prim süresini 9 bin güne çıkarmak demek, eksik prim ödeme ve işten çıkarmaları da dikkate alırsanız "mezarda emeklilik" söylemleri özellikle mevsimlik işlerde fazla abartılı değildir. Çünkü, Türkiye'de sağlam istatistiklere dayanan ortalama ömür tespitleri yoktur. Kadınlarda 58-60, erkeklerde 56-58 gibi mevzi istatistikler dikkate alınırsa, yukarıdaki slogan haklılık kazanır. Bu da temel insan haklarına aykırıdır. Bir ömür boyu çalış, fakat bunun sonucu ve ödülünü görmeden öteki dünyada gitmenin başka anlamı olmaz.

Artık sosyal güvenlik kurumları arasında norm birliği sağlanmalıdır. Sosyal güvenlik kurumları tek çatı altında toplanmalıdır. Sosyal güvenlik kurumlarının fonları verimli biçimde nemalandırılmalıdır. Sosyal güvenlik kurumları çağdaş anlayışa uygun biçimde yeniden örgütlenip ve organize edilmektedir. Her grup çalışanın farklılıkları da gözardı edilmemelidir.

Aksini sürdürmekte direnmek, ne çağdaşlıkla ne de Anayasamızda belirtilen sosyal devlet ilkesiyle, özellikle de çağımızın evrensel değerleri olarak kabul edilen insan hakkı ile bağdaşır. Çağdaşmazlıkla kalmaz, bilakis insan haklarının ihlali olur.

Üstelik üyesi olduğumuz Avrupa Konseyi İnsan Hakları Divanının statüsü değiştirilerek daha etkili kılınmaya çalışılıyor. Mahkemelerin duruşmaları şimdiye kadar gizliydi.

Bundan sonra tamamen açık olacaktır (Türmen, 1998). Şimdiye kadar ekonomik ve sosyal hakların ihlali nedeniyle Divan'da tek dava açılmıyordu. Bu konularda davaların açılmaya başlanması Türkiye'nin başını ileride çok ağrıtabilir.

SONUÇ

1990'dan sonra küreselleşmeye hız veren ülkeleri, kendi ülkelerinde toplumsal uçurum ve gelir dengesizliklerini ortadan kaldırırken, az gelişmiş olan bizce öyle olması pl(nlanan ülkelerde ise uçurum gittikçe büyümektedir.

Bunun anlamı da ekonomik ve sosyal konularda insan hak ve özgürlükleri gün geçtikçe dünyada daha çok ihlal edilmektedir. AB ülkeleri kendi vatandaşlarının yaşama düzeyini süratle yükseltirken, küreselleşme adı altında fakir ülkeleri sömürmedeki süratlerini yükseltmektedirler.

Türkiye ekonomisindeki yapısal bozuklukları gidermeden gelir dağılımındaki bozuklukları gidermesi mümkün değildir. Bu ise ekonomik ve sosyal konularda insan hakları ihlalinin sürdürüldüğü anlamını taşır.

Türkiye'nin bir "ekonomik istikrar programı" yoktur. Her gelen hükümet enflasyonunda etkisiyle sürekli zam yaparken maaş ve ücretleri de artırmaktadır. Ama vergiler artırılmadığı için aradaki fark enflasyonu daha da yükseltmektedir.

Sosyal güvenlik uygulamalarında popülist ve yanlış uygulamalar sonucu, sosyal güvenlik sistemi iflasın eşğine getirilmiştir. Dünyadaki petrol fiyatları sürekli düşerken, hükümetler bunu olumlu yönde halka yansıtacak yerde, dolara karşı Türk parasının düştüğünü ileri sürerek haksız biçimde petrol fiyatlarına zam yapıp bir çeşit vergi almaktadır.

Halktan alınan vergiler rantıye biçiminde çok dar ve yatırım da yapmayan belirli bir kesime aktarılmaktadır. Türkiye'de elde edilen gelirin büyük kısmını Devlet harcamaktadır.

Türkiye'nin yapacağı tek şey; yapısal reformları biran önce gerçekleştirmektir. Bu ise parlamento desteğini arkasına almış güçlü hükümetlerle olur. Bu ise yakın gelecekte mümkün gözükmemektedir.

Türkiye'deki siyasal dağınıklık ise, ümit verici değildir. Dolayısıyla, siyasal karar mekanizması ve siyasal irade yoktur. Günlük pazarlıklarla yürütülen Devlet yönetiminden köklü reformlar beklemek "abesle iştigal"dir.

Enflasyondan kimse önünü göremiyor. 55'inci Hükümet bir yıl önce % 78'lerde aldığı enflasyonu % 101'lere çıkardıktan sonra % 93'lere düşürmeyi başarı olarak sunuyor. Bu tip aldatmacalar, 1970'lerden sonra hep sürdürülmektedir. Halka gerçekler söylenmemektedir.

Bu nedenle, tasarruflar artmıyor. Tasarrufçu yatırıma yönelmiyor. Yönelmeyince üretim artmıyor. Türkiye'de herkes son yıllarda üretmeden bölüşüm kavgası veriyor. Sürekli rantiyeciler kazanıyor.

Ekonomilerde, sosyal hayatta "mucizeler" yoktur. Çalışmak, üretmek vardır. Çalışmadan ve üretmeden bölüşüm kavgası verecek biçimde toplumu programlamak bizce en büyük insan hakları ihlalidir. Bu ekonomik ve sosyal çarpıklıklar sürdükçe insan hakları ihlali hiçbir zaman bitmeyecektir. Çünkü, en büyük insan hakkı ihlali insanın aç olmasıdır, bir başkası tarafından sömürülmesidir. Bu sömürüyü kişilerin veya devletin yapması arasında hiçbir fark yoktur.

KAYNAKLAR

- İ. AKIN-M. AKAD "Cumhuriyetin 50.Yılında Temel Hak ve Özgürlükler" Ellinci Yıl Armağanı, İstanbul 1993.
- E. CANSEL Sosyal Devlet ve Aile, AÜHFD. C. 26, S. 3-4, Ankara 1969.
- Y. ÇONGAR Evet İnsan Hakları, 02.03.1998 Milliyet.
- A. ÇUBUK Sosyal Politika, Ankara 1979.
- DİE 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anket Sonuçları, Eylül 1997 Ankara.
- DİE Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumları, Ocak-Şubat 1997 Ankara.
- DİE Türkiye İstatistik Yılıhğı, 1997, Nisan 1998 Ankara.
- GÜZEL-AKIN Sosyal Güvenlik Hukuku, İstanbul 1988.
- D. HEPER Adaletsiz Hukuk Devleti Olur mu? 13.03.1998 Milliyet.
- İ. KESİCİ Ekonomik Durum Kritik, 12.03.1998, Milliyet.
- S. KIRBAŞ Türk Vergi Sisteminin Sorunları, Salih Şanvere Armağan, İstanbul 1995.
- M. KOCAOĞLU Anayasa Hukuku, Ankara 1998.
- M. KOCAOĞLU Anayasaya göre Türk Sosyal Devlet Sistemi, Ankara 1980.
- M. KOCAOĞLU İnsan Hak ve Özgürlükleri ve Uluslararası Gelişmeler, Ankara 1990.
- M. KOCAOĞLU Sosyal Politika, Ankara 1980.
- M. KOCAOĞLU Sosyal Politika, Ankara 1997.
- MİLLİYET Şimdi de Borçlanma Canavarı, 12.03.1998 Milliyet.
- U. MUMCU İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, Ankara 1994.
- A. ÖZSEVER SSK Açığı, Bir Kandırmaca, 25.05.1998, Milliyet.
- B. TANÖR Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar, İstanbul 1978.
- TİSK Sorunlar ve Görüşler, TİSK İnceleme Yayını No: 130.
- T.Z. TUNAYA Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, İstanbul 1975.
- R. TÜRMEŒEN Yeni Divan Daha Etkili, 05.03.1998, Milliyet.
- Ş. ÜNAL Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, Ankara 1997.
- G. AKALIN Maliyenin İflası Tartışmaları, Mali Reform ve Çıkış Yolları, Prof. Dr. Salih ŞANVER'e armağan İstanbul, 1998.